

Vad är ett kulturarv?

Reflektioner kring en debatt

De senaste åren har det antika kulturarvet debatterats intensivt i Sverige och för närvarande pågår en debatt som i första hand handlar om hur Världskulturmuseerna ska organiseras. Upprinnelsen till debatten var att kulturdepartementet förberedde en omorganisation av Världskulturmuseerna. Från ett antikvetenskapligt perspektiv skulle detta innebära att det tidigare självständiga Medelhavsmuseet nu troligtvis skulle tvingas flytta från de fina lokalerna i centrala Stockholm och husera i mindre lokaler tillsammans med andra museer eller avdelningar med ansvar för andra kulturtraditioner. Den planerade omorganisationen uppfattades som en illa planerad besparing. Flera olika aktörer protesterade högljutt mot planerna. Hotet mot Medelhavsmuseet kom dessutom bara ett drygt år efter att de svenska Medelhavsinstituten hade hotats av nedläggning 2014. På kort tid hade några av de viktigaste institutionerna för den klassiska kulturen i Sverige hotats med nedläggning. Inte undra på att antikvetare och andra mobiliserade. Men vad är det som hotas? Och hur allvarligt är hotet egentligen? Jag tänkte passa på att vädra några tankar kring detta och koppla det till min forskning.

Likt flertalet som har protesterat mot den planerade omorganisationen är jag skeptisk till kulturdepartementets planer. Jag misstänker också att förslaget har förorsakats av ett strukturellt som präglar administratio-

nen av svenska myndigheter. Det vill säga, Medelhavsmuseet flyttas inte på grund av att man fått upp ögonen för utställningens potentiella brister och möjligheter till genomtänkta förbättringar, utan för att budgeten har urholkats på grund av ett nyliberalt styrsystem där offentliga myndigheter och institutioner betalar marknadshyror för sina lokaler. Detta system – som är en del av det som kallas för *New Public Management* (NPM) – leder till en långsam urholkning av offentliga myndigheters ekonomier. I korthet går det ut på att staten äger vinstdrivande bolag vars verksamhet består av att äga och hyra ut lokaler till offentliga myndigheter. Hyrorna ska vara marknadsmässiga. Myndigheterna får medel för sin verksamhet från staten, men de bestämmer varken hur mycket pengar de får eller hur stor hyran är. Med åren har myndigheternas inkomster inte räknats upp i samma takt som hyrorna. Därmed har ett underskott uppstått. Att flytta – vilket kan tyckas som den naturliga vägen ur denna rävsax – är inte praktiskt möjligt eftersom museer, universitet och andra kulturinstitutioner behöver specialanpassade lokaler för sin verksamhet. I praktiken har det inneburit att man har skurit ner på personalkostnaderna för att balansera budgeten eftersom det är den enda omfattande budgetposten som man kan påverka. Effekten av marknadshyror är att man skär ner på den kompetens som personalen tillför för att ha råd att betala de

allt högre hyrorna som ett statligt bolag kräver. Den ena handen vet inte vad den andra handen gör.

Att denna missriktade form av nyliberalism inte har ifrågasatts av något av de politiska partierna är bortom min begreppsförmåga. Museernas sparande genom att skära i personalkostnader har nått vägs ände. Det råder en brist på kompetent personal, både på museer och på universitet. De som lyckas få en tillsvidareanställning blir förr eller senare sönderstressade av ökande mängd administration. Istället för att skjuta till pengar som täcker de skenande lokalkostnaderna, eller diskutera hur man ska förändra styrsystemet med marknadshyror, har man alltså istället valt att utreda hur man ska anpassa Världskulturmuseerna ytterligare efter ett illa tillyxat ekonomiskt styrsystem. Det är klart att man vill protestera.

Reaktionerna mot detta förslag, och därmed själva kulturarvsdebatten, är dock inte rikta-

de mot det nyliberala systemfelet. De handlar istället i första hand om de potentiella konsekvenserna för möjligheterna att ställa ut föremål efter omlokaliseringen. En omorganisation antas utmyнна i att det totala utrymmet för den permanenta utställningen av föremål minskas. Ett andra vanligt förekommande argument är att museernas expertkunskap om just föremålen har decimerats kraftigt – och att denna inte kommer att säkerställas om man inte åter anställer intendenten med kunskap om samlingarna. Reaktionerna är med andra ord klädda i en omsorg om föremålen. Tingen likställs med kulturarvet. Kunskap om det förgångna är kunskap om tingen – och den måste säkerställas, heter det. Det är dessutom nödvändigt för museibesökarna att ha egen personlig direktkontakt med föremålen, enligt flera debattörer.

Förbluffande lite sägs om hur tingen får sin mening i offentliga debatter. Arkeologer talar ibland om stumma ting. De flesta är

Figur 1. Arkaiska skulpturer från arkeologiska museet på Delos. Foto:Wikimedia Commons.

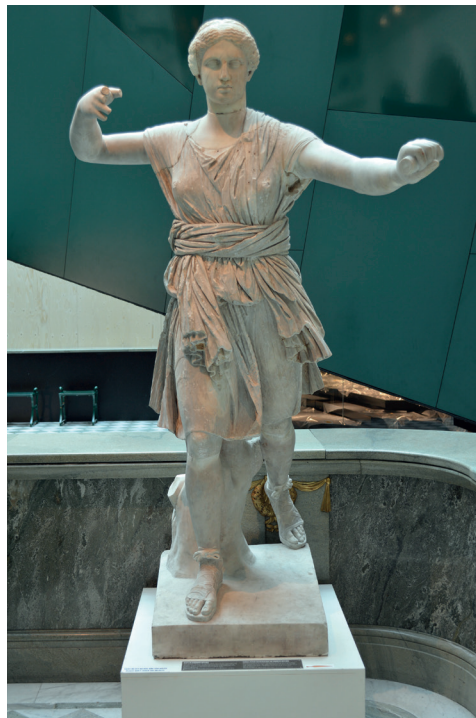

Figur 2. Trapphallen och trapploppet i Nationalmuseum fotograferat från översta våningsplanet. Fotografi av Axel Lindahl 1896. De stora gipsavgjutningarna efter antiken står ännu kvar, trots att Gustaf Upmark i snart ett decennium argumenterat för en flyttning. Foto: Nationalmuseum.

överens om att vi skapar mening genom att analysera och tolka tingen – de har inte en inneboende och oföränderlig mening. Det finns med andra ord inte en historisk sanning för arkeologer att gräva fram eller för historiker att finna. Ting är viktiga, men utan förkunskaper om dem eller deras sammanhang är det svårt att skapa mening. En museibesökare måste veta något om tingens sammanhang – ha en förförståelse och ges information på plats – för att museibesöket ska bli meningsfullt. En utställning som består av enbart ting kräver kunskap för att bli meningsfull. Frågan är vad en lekman kan skapa för mening vid ett besök i en utställning som den i figur 1. Att tingen skulle vara ”den bro mellan dåtid och nutid som museiseföremålen skapar, bron mellan dåtidens människor och oss nu levande” (*Expressen* 161220) är därmed svårt att ta till sig.

Paradoxalt nog kan faktiskt ett för starkt fokus på tingen snarare underminera den historiska fördjupning som flera debattörer värnar om. En utställning med för starkt fokus på ting riskerar att framstå som bildningselitistisk – den fjärrar besökare utan rätt bildning snarare än bildar dem.

Hur museiutställningar ordnas är inte naturgivet. Museiutställningar skapar alltid nya meningar genom att tingen flyttas och ställs ut i nya sammanhang. Att historiska museer i första hand ska ställa ut ting som är historiskt autentiska är underförstått idag; men även denna självklarhet är historiskt situerad. Det var först i början av 1900-talet som tingens autenticitet blev en viktig faktor för museer. Tidigare bestod antiksamlingar ofta endast av gipskopior av antika skulpturer och andra estetiskt förebildliga

Gudinnan Artemis i färd med att avlossa sin pilbåge. Denna romerska staty från Medelhavsmuseets samlingar är rekonstruerad och lagad under 1700-talet med både antika och nygjorda delar. Foto: Lars Thun via Wikimedia Commons.

ting (Figur 2). Museibesökaren skulle bildas genom att se antik konst. Den här 1800-talsdiskursen har levt kvar i olika universitetssamlingar där gipskopiorna används i undervisningssammanhang.

Hur utställningar avgränsas är en viktig aspekt. De nyss nämnda utställningarna med gipskopior tydliggör konstvetenskapliga aspekter men inte kulturhistoriska aspekter. Idag har Medelhavsmuseets utställning en kulturhistorisk avgränsning. I diskussionerna har det talats om faran med att en gemensam utställning av Medelhavsmuseet,

Östasiatiska och Etnografiska museet skulle leda till en "homogenisering". Det vill säga, en gemensam utställning skulle uppfattas som en utställning av "främmande kulturer" som skulle stå i kontrast till svensk kultur. Detta skulle spela SD i händerna genom att förstärka en nationalistisk polarisering, varnar man (*Expressen*, 161220). Homogeniseringen man varnar för är lite väl alarmistisk. Det förutsätter väldigt dålig förförståelse av museibesökare – och svensk skolkris i all ära, men där är vi väl inte än, eller? – för att de ska uppfatta hela världens kulturer som en homogen kultur. Det finns enkla utställningsknep för att betona skillnader som motverkar en eventuell homogenisering. Stora så kallade universella museer, t.ex. Metropolitan i New York och British Museum i London, har, på gott och ont, länge ställt ut olika kulturtraditioner i samma byggnad.

Museer grundas inte i ett intellektuellt vakuum. Sättet på vilket museer organiseras kan också betraktas som speglingar av akademiska strukturer. Det vill säga, Medelhavsmuseet grundades i en tid då antikvetenskapen vände sig inåt och premierade specialisering. Antiken, den klassiska traditionen och antikvetenskapen var en så pass omfattande och betydelsefull del av det svenska kultur-akademiska komplexet att det skulle speglas i ett eget museum. Men under flera årtionden har man nu inom akademien istället betonat behovet av inter- och multidisciplinära samarbeten. Man försöker överbrygga de gränsdragningar som uppstod genom den akademiska specialiseringen. En utredning och diskussion om hur Världskulturmuseerna ska organiseras kan betraktas som en spegling av denna akademiska utveckling.

En samlokalisering kan ha både negativa och positiva konsekvenser. Den skulle faktiskt kunna innebära att de konstlade gränsdragningarna i våra föreställningar om olika kulturtraditioner lyfts fram för en diskussion och eventuellt till och med leda till att de överbyggs. De olika kulturtraditionerna har ett intellektuellt bagage; olika föreställningar associeras med dem. Antiken, och den klassiska traditionen, som förmedlas genom Medelhavsmuseet förknippas av hävd med högkultur och bildning och det står i kontrast till de föreställningar som av hävd associeras med kulturtraditioner som representeras i framför allt det Etnografiska museet. En omlokalisering skulle kunna leda till en fruktbar diskussion kring de olika kulturtraditionerna och våra föreställningar om dem.

Museidebatten har direkt bäring på frågan om det antika kulturarvets ställning i Sverige. Likt flera gånger förut har bidragen från antikvetenskapens företrädare bestått av brandkärsuttryckningar där man envetet försvarar det rådande tillståndet, påtalar behovet av fler intender och varnar för konsekvenserna av en omlokalisering. De lyckas med bedriften att varna för att förändringarna leder både till en förstärkning av nationalistiska stereotyper och till ett postmodernt relativiserande!

Museer är alltid politiska – de synliggör alltid ett perspektiv. Det är lätt att förblindas av ett normativt perspektiv och glömma bort att det faktiskt finns andra synsätt. Museiutställningar om antiken tenderar att spegla antikvetenskapens epistemologiska huvudfära. Antikvetenskapen har allt sedan början av 1800-talet dominerats av en vetenskapssyn där man har ”låtit fynden tala för sig” och undvikit att delta i 1900-talets

epistemologiska diskussioner. Både museer och antikvetenskap har allt för länge starrat sig blinda på antikens ting. En balans med kunskap om både föremålen och utställningsdiskurser är att föredra, men jag tror vi ska akta oss för att likställa kunskap med en närsynt fetischering av föremålen.

Slutligen, normkritik står inte nödvändigtvis i motsättning till föremålskunskap – de är snarare ömsesidigt beroende av varandra. De ansatser till normkritik som finns i svensk antikvetenskap är inte bara få utan även marginaliserade. Jag är också skeptisk mot planerna på omlokalisering av Världskulturmuseerna, men vi borde åtminstone diskutera om inte en sådan, under rätt förutsättningar, kan gjuta liv i ett smått tynande kulturarv.

LÄSTIPS

De senaste årens debatt kring Världskulturmuseerna har anförts av *SvD*:s Ola Wong som sedan 160908 i en lång rad artiklar (senast 170926) drivit en kulturkonserveriv agenda med udden riktad mot det han ser som en nermontering av museer grundat i ett postmodernt kunskapsförakt. Vitterhetsakademien har skrivit ett öppet brev (*SvD* 161026), och antikvetenskapens ämnesföreträdare har tillsammans med företrädare för flera angränsande ämnen också skrivit ett inlägg (*Expressen* 161220). Därutöver har flera andra forskare skrivit enskilda inlägg, de flesta i *SvD*.

Johannes Siapkas, docent i antikens kultur och samhällsliv, Uppsala universitet, bedriver forskning om antikvetenskapens teorier, komparativ teori, antikvetenskapens historia och antikbruk. Se <http://johannes.siapkas.se/>.